

คำผวน : อีกรูปแบบหนึ่งของการใช้ภาษาไทย

สนิท บุญฤทธิ์

เมื่อพูดถึงลักษณะพิเศษของภาษาไทย ผู้เป็นปรมาจารย์ทางภาษาไทยส่วนใหญ่ก็มักจะพูดถึงแต่คุณลักษณะพิเศษของภาษาไทยเสียมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของลักษณะภาษาที่มีวรรณยุกต์ ลักษณะภาษาที่มีสัมผัส เรื่องของลักษณะนาม หรือเรื่องการใช้ราชาศัพท์อันเป็น “ภาษาแห่งการวรรณ” ฯลฯ ซึ่งก็ล้วนแต่ต้องยอมรับว่ามันเป็นความพิเศษเช่นนั้นจริง ๆ แต่ที่กล่าวมาดูเหมือนจะยังไม่ค่อยมีใครพูดถึงลักษณะพิเศษอีกลักษณะหนึ่ง นั่นคือ ลักษณะรูปแบบการใช้ภาษาไทยที่เรียกกันว่า “คำผวน”

ความหมาย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้ให้ความหมายของ “คำผวน” ไว้ว่า “ผวน ก. หวนกลับ, เช่น ผวนคำ, เรียกคำที่พูดหวนกลับเช่นนั้น เช่น ตกที่อิฐ ผวนเป็น ดิตที่อก ว่า คำผวน”

นววรรณ พันธุเมธา กล่าวว่า คำผวนคือคำสับเสียงสระและพยัญชนะท้ายโดยเจตนา หากไม่เจตนาจะเป็นคำสับเสียง¹

พระยาอนุมานราชธน ว่าคำผวนเป็นเรื่องจงใจ ไม่ได้อยู่ในภาษาปกติ²

กาญจนา นาคสกุล ให้ทัศนะว่า คำผวนเป็นภาษาพูดที่มีระดับต่ำกว่าภาษามาตรฐาน เพราะเป็นภาษาที่ใช้พูดเพื่อความขบขันเฉพาะกลุ่ม³

ส่วน วิไลวรรณ เอี้ยวเจริญ ว่า คำผวนคือคำสับเสียงระหว่างพยางค์ เกิดขึ้นสองทางคือ โดยบังเอิญทางหนึ่ง กับด้วยความตั้งใจเพื่ออารมณ์ขันของคนไทยอีกทางหนึ่ง⁴

คำผวนจึงมีความหมายถึงคำ หรือ กลุ่มคำที่สับเสียงสระ และหรือ สับทั้งเสียงสระและตัวสะกดกัน การสับเสียงดังกล่าวอาจเกิดขึ้นได้ทั้งโดยที่ไม่ได้ตั้งใจและโดยตั้งใจ คำที่เกิดขึ้นใหม่จากการสับเสียงลักษณะดังกล่าว อาจจะมีทั้งที่ไม่ได้ความหมาย หรือได้ความหมายที่ต่างไปจากคำเดิมก็ได้ ดังเช่น มรณา—มารณอ (ไม่ได้ความหมาย) นกกระจอก—นอกกระจก (ได้ความหมายเปลี่ยนไปจากคำเดิม) ดังนี้

คำผวน เรียกเป็นอย่างอื่นก็มี ดังเช่น เมื่อ พ.ศ. 2432 หนังสือเรื่อง “พระสุทนต์” ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 โดยโรงพิมพ์บ้านพระยาสมุทบุรณรัักษ์ ได้ลงแจ้งความขายหนังสือชื่อ “ศัพท์หวน”⁵ พระยาอนุมานราชธนเรียกคำผวนว่า “คำหวน”⁶ ในขณะที่ทางภาคเหนือเรียกคำผวนว่า “คำพีน” (คำปิ่น)⁷

ประวัติคำผวน

คำผวนเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด มีแต่เกร็ดที่เล่าต่อ ๆ กันมาเท่านั้น เกร็ดคำผวนที่เก่าที่สุดเท่าที่มีอยู่ในขณะนี้คือ โคลงกระทู้คำผวน

ของศรีปราชญ์ โคลงดังกล่าวสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงกำหนดกระทุ้งไม่มีความหมาย “เป-แป-มา-นา” ให้ ซึ่งศรีปราชญ์ก็ได้ใช้ปฏิภาณเชิงคำผวนแต่งถวาย ดังนี้

เป ทะลุดูอยู่ถ้า	มีถม
แป สะหมอบู๋ถม	ได้ไม้
มา แดงแกว่งทางงน	หาตู้
นา ปล้ำน้ำจิ้มให้	อวยล้นชิมลอง ⁸

หลักฐานชิ้นต่อมาคือ เกร็ดคำผวนของสุนทรภู่เล่ากันว่า สุนทรภู่แต่งโคลงบทนี้ขึ้นมาเพื่อต่อว่าชาวเด็ก ๆ หรือผู้ที่สับประมาทท่านว่าเก่งแต่ทางกลอนเท่านั้น เก่งจริงต้องแต่งโคลงให้ได้ด้วย ว่า

เจหนึ่งไปมาเว้งเว้า	วูกา
รูกับกาเว้งแต่บ่า	มูไร
ปิดเข็นจะมูชา	เกราทู
เฉแต่จะตอบให้	จีพม้วยมัจจะณ ⁹

โคลงบทนี้ยังจำเพี้ยนกันไปอีกมาก ดังเช่น

เจหนึ่งไปมาเว้งเว้า	วูกา
รูกับกาเว้งแต่บ่า	มูไร
ปิดเข็นจะมูชา	เกราทู
เฉแต่ตอบห้วยไม้	หลังกลั่นกลอนนาง ¹⁰

มีเกร็ดเล่าต่อไปอีกว่า สุนทรภู่ยังได้แต่งโคลงล้อเลียนโคลงจารึกตำราแพทย์ที่วัดพระเชตุพน ฯ ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีผู้จำมาเล่าต่อ ๆ กันมาแต่เพียงบาทแรกบาทเดียวที่ได้ทั้งความและศิลปะการผวนคำ ว่า

“โรคนากรากโมกคัม กินหาย” ¹¹

คำผวนนิยมเล่นกันมากในสมัยรัชกาลที่ 4—5¹² (พ.ศ.2394—2453) บุคคลที่ชอบใช้คำผวนมากคนหนึ่ง ในสมัยนั้น คือ ก.ศ.ร. กุหลาบ ซึ่งเป็นนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ เคยใช้คำว่า “สินเตีย” กับคนที่ชอบประจบสอพลอในงานเขียนของท่าน¹³

ระหว่าง พ.ศ.2425—2439 เกิดหนังสือ “สรรพสิทธิ์” ของเก่า ฉบับที่ขุนพรหมโลก (นามแฝง) จัดพิมพ์ แต่งโดยกวีชาวนครศรีธรรมราช¹⁴ เข้าใจกันว่า เป็นวรรณกรรมคำผวนฉบับแรกของภาคใต้

พ.ศ.2432 ปรากฏถึงความในหนังสือเรื่อง “พระสุทนต์” ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 โดยโรงพิมพ์บ้านพระยาสมุทบุรารักษ์ ประกาศขายหนังสือชื่อ “ศัพท์ทวน” ซึ่งเป็นนิทานกลอนคำผวนทั้งเรื่อง¹⁵ ได้รับการยืนยันจากเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติว่ามีต้นฉบับอยู่ แต่เป็นหนังสือหวงห้าม ชื่อหนังสือฉบับดังกล่าวทำให้เฝ้าคิดว่า เป็นเรื่องเดียวกันกับ “สรรพสิทธิ์” ของภาคใต้หรือไม่

การเล่นทายปริศนาแบบหนึ่งของภาคกลางที่เรียกว่า “ผะหมี่” หรือ “โจ๊ก” ซึ่งปรากฏหลักฐานว่ามีมาแต่ครั้งสมัย ร.4¹⁶นั้น ในการเล่นผะหมี่ก็มีผะหมี่แบบที่เรียกว่า “ผะหมี่ผวน” ด้วยเช่นกัน แม้จะยังไม่ปรากฏแน่ชัดว่า “ผะหมี่ผวน” เกิดขึ้นในสมัยใดก็ตาม

สมัย ร. 6 (พ.ศ.2454—2468) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้นายเช่งซง ซึ่งเป็นช่างรองทำในพระองค์เป็น “หลวงประดิษฐบาทุกา (เช่งซง ประดิษฐ์บาทุกา) เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2466¹⁷ ชื่อนี้นอกจากจะมีความหมายบอกอาชีพของ

เจ้าของชื่อแล้ว ยังมีความหมายเป็นคำผวน “ผู้ทำ
รองเท้าของกู” อีกด้วย¹⁸

พ.ศ.2465 พระยาอุปทิศศิลปสาร (นิ่ม กาญจนา
ชีวะ) พิมพ์ตำราวจีวิทยาเป็นครั้งแรก ได้กล่าวถึงคำผวน
ไว้ในลักษณะหนึ่งของคำสุภาพว่า “(4) ไม่ใช่คำผวน
คำผวนในที่นี้หมายถึงคำที่ผวนทางเสียงกลับมาเป็น
คำหายาบ เช่น “แขกดี” ผวนเป็น “ชี้แตก” “ผักบุ้ง”
ผวนเป็น “ฟุ้งปัก” เป็นต้น ต้องพยายามแก้ไขหรือ
เปลี่ยนเสีย มิให้ผวนมาเป็นคำหายาบเช่นนั้น ตัวอย่าง
“ผักบุ้ง” ก็เป็น “ผักทอดยอด” “ที่ห้า ที่หก” ก็
เป็น “ครบห้า ครบหก” “แปดตัว” ก็เป็น “สี่คู่”
“ควรด้วย” ก็เป็น “สมควร” ดังนี้ เป็นต้น”¹⁹

การละเล่นพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านของไทย
นิยมเล่นคำผวนเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ขบขัน โดย
เฉพาะความขบขันทางเพศ เช่น ลิเก ลำตัด เพลง
เรือ เพลงฉ่อย ฯลฯ

ในภาคใต้ของประเทศไทย การละเล่นพื้นบ้าน
โดยเฉพาะโนราและหนังตะลุง ได้นำคำผวนมาเล่น
ปรากฏเป็นที่นิยมของผู้ชมทั่วไปมานานแล้ว เพลงพื้น
บ้าน เช่น เพลงนา ก็พบว่ามีการเล่นคำผวนมาเล่นด้วย
เช่นกัน ปริศนาคำทายของภาคใต้ก็พบปริศนาคำทาย
คำผวนจำนวนมากด้วย²⁰ ในจำนวนนั้นมีปริศนาคำ
ทายจำนวนหนึ่งที่เป็นของเก่า

หลัง พ.ศ.2510 ผู้ใช้นามปากกา “นุ่นเบิดลาย”
ได้แต่งกลอนคำผวนเรื่อง “สรรพพลัดวัน” ขึ้น และ
ได้เขียนไว้ในคำนำตอนหนึ่งว่าได้หายจากโรคประสาท
ซึ่งเป็นมานานถึง 6 ปี เพราะได้อ่านกลอนคำผวนเรื่อง
สรรพพลัดวัน²¹

พ.ศ.2519 ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดยะลา วิทยาลัย
ครูยะลา ได้จัดรายการ “สนทนาคำผวน” ขึ้นเป็นครั้งแรก
ในงานเอกลักษณ์ปักษ์ใต้ และจัดครั้งที่ 2 เมื่อ
พ.ศ.2521 ในวันสุนทรภู่²² มีเรื่องเล่าเป็นตำนานว่า
ชาวยะลามีการเล่นคำผวนทำนองนี้มานานแล้ว²³

พ.ศ.2525 ราชบัณฑิตยสถานได้เก็บคำว่า “คำ
ผวน” ลงไว้ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.
2525 เป็นครั้งแรก

พ.ศ.2530 สนิท บุญฤทธิ์ ได้เขียนเรื่องคำผวน
ไว้ในหนังสือ “ราชาศัพท์” กล่าวถึงความหมาย ลักษณะ
ประเภท ประโยชน์และความคิดเกี่ยวกับมุมมองใน
การใช้คำผวน²⁴

พ.ศ.2533 ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนประจำ
ภาคใต้ จังหวัดสงขลา ได้จัดทำแถบบันทึกเสียงออก
อากาศ รายวิชาส่งเสริมคุณภาพชีวิตภาคใต้ (ศคช. 4)
เรื่องการใช้ภาษาไทยถิ่นใต้ ได้กล่าวถึงการใช้คำผวน
ในภาษาไทยถิ่นใต้ไว้อีกด้วย²⁵

การเกิดคำผวน

ในการพูด บางครั้งผู้พูดอาจพูดด้วยความรีบร้อน
ในภาวะเช่นนี้ ความคิดจะไปเร็วกว่าการออกเสียงมาก
เกินกว่าที่อวัยวะที่ทำเสียงโดยเฉพาะลิ้นจะตามได้ทัน
จึงทำให้เกิดการลัดคำขึ้น กล่าวคือเอาส่วนหนึ่งของ
คำข้างหน้ามาออกก่อนร่วมกับส่วนหนึ่งของคำที่จะ
ออกตามลำดับ ลักษณะเช่นนี้มีคำที่เรียกกันทั่วไปว่า
“ลื่นพันกัน” หรือ “slip of the tongue” ในทางนักจิต
ศาสตร์เรียกว่า “คำสลับเสียง” หรือ “Metathesis”

นงนุช กุลบุล ผู้มีประสบการณ์การเดินทางกรมปฏิบัติธรรมคนหนึ่ง ได้เล่าประสบการณ์การพูดสับเสียงของผู้ร่วมฝึกเดินทางกรม ทุกคนจะต้องกำหนดสติอยู่เสมอว่า ขณะนั้นกำลังก้าวเท้าข้างซ้ายหรือเท้าข้างขวา โดยการออกเสียงเบา ๆ ว่า ซ้ายหรือขวาตามเท้าที่ก้าวออกไป กรณีตัวอย่างดังกล่าวนี้เกิดขึ้นกับผู้ฝึกเดินทางกรมบางคน ขณะที่กำหนดสติก้าวเท้า พอกำลังก้าวเท้าขวาพร้อมกับเสียง “ขว(า)..” เริ่มออกมาเบา ๆ (โดยที่เสียง “อา” ยังไม่ทันออก) นั้น บังเอิญจิตเกิดผลอ หูไปได้ยินเสียงของผู้ร่วมฝึกคนอื่นว่า “(ซ)้าย..” เข้า ปากก็คล้อยตามเสียงนั้นว่า “คว้าย...” ไปโดยอัตโนมัติ เรื่องก็ผ่านไปช่วงหนึ่ง ต่อมาพอถึงตอนที่ผู้ฝึกเดินทางกรมคนเดิมกำหนดสติก้าวเท้าซ้ายพร้อมกับที่ออกเสียงเบา ๆ ว่า “ซ(ัย)ย..” (โดยที่เสียง “อา-ย” ยังไม่ทันออก) ก็บังเอิญจิตเกิดผลอีก หูเกิดไปได้ยินเสียงของผู้ร่วมฝึกคนอื่นว่า “(ขว)า..” เข้า ปากก็เกิดการคล้อยตามว่า “สา..” ไปโดยอัตโนมัติอีก ดังนั้นลักษณะการคล้อยตามเสียงหรือกระแสดวงความคิดที่เดินหน้าเร็วกว่าที่ป็น จึงทำให้เกิดการสับเสียงได้ “ขวา-ซ้าย” จึงเป็น “คว้าย-สา” ได้ดังกล่าว²⁶ แม้กรณีตัวอย่างนี้จะยังไม่ได้นำไปพิสูจน์อย่างจริงจัง แต่ก็อาจเป็นกรณีตัวอย่างให้พิจารณาได้เป็นอย่างดีถึงเรื่องที่เกิดการสับเสียงในเวลาพูด

การสับเสียงหรือ Metathesis เท่าที่ปรากฏจะมี 2 แบบ คือ แบบสับเสียงพยัญชนะต้น กับแบบสับเสียงสระหรือสับทั้งเสียงสระและตัวสะกด

การสับเสียงแบบแรกซึ่งเป็นการสับเสียงพยัญชนะต้นนั้น ปรากฏทั่วไปในหลายภาษา ดังเช่นในภาษาไทย

คำว่า “ตะกร้า ตะกร้อ” สับเสียงเป็น “กะด้า กะด้อ” ในภาษาอังกฤษก็มีการสับเสียงในลักษณะเดียวกันนี้ อยู่ไม่น้อย ดังตัวอย่าง

คำเดิม	คำสับเสียง
— fish and chips	— chish and fips ²⁷
— well-oiled bicycle	— well boiled icicle ²⁸
— the next down train	— the next town drain ²⁹

ในภาษาไทย การสับเสียงพยัญชนะต้นไม่มีอะไรทำให้น่าสนใจเป็นพิเศษ เพราะสับเสียงแล้วความหมายก็ยังคงเดิม แต่ในภาษาอังกฤษ การสับเสียงแบบนี้ถือเป็นปรากฏการณ์พิเศษทางภาษาที่เดียว ดังเช่นเมื่อต้นศตวรรษที่ 20 สาธุคุณท่านหนึ่งชื่อ William Spooner แห่งมหาวิทยาลัย Oxford ประเทศอังกฤษ เป็นผู้ซึ่งเมื่อแสดงธรรมเทศนาก็มักจะพูดสับเสียงพยัญชนะต้นแบบไม่ตั้งใจของท่านสาธุคุณ William Spooner ว่า “Spoonerism”³⁰

ตัวอย่างคำพูดสับเสียงของท่านสาธุคุณ William Spooner ได้แก่³¹

คำเดิม	คำสับเสียง
— waited a whole term	— tasted a whole worm
— down train	— town drain
— dear old queen	— queer old dean

ส่วนการสับเสียงแบบที่สองเป็นการสับเสียงสระหรือในคำที่มีตัวสะกดด้วยก็จะสับเสียง ยกไปทั้งสระและตัวสะกดเลยทีเดียว ทั้งนี้โดยมีพยัญชนะต้นของคำนั้นเป็นตัวยืม ดังตัวอย่างเช่น

คำเดิม	คำสับเสียง
สีมา	สามี

ปู่ทะเล	เปทะเล
คันทา	คานหัน
มดแดง	แมงคด
จับตาน้อง	จ้องตานับ

ลักษณะการสับเสียงแบบนี้ นอกจากในภาษาไทยแล้ว อาจกล่าวได้ว่ายังไม่ปรากฏในภาษาอื่น มีตัวอย่างคำสับเสียงของท่านสาธุคุณ William Spooner เพียงตัวอย่างเดียว คือ

(You have now) lawfully joined. (ล้อผลหลี่จ้อยด์)

ที่พูดสับเสียงเป็น

(You have now) loifully Jawnwed. (ล้อยผลหลี่จ้อนด์)

เท่านั้น ที่น่าจะเข้าลักษณะการสับเสียงแบบนี้ แต่หากพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าไม่ตรงทีเดียวนัก

มีข้อที่น่าสังเกตว่า การสับเสียงแบบ Spoonerism นั้น หากเมื่อสับแล้ว และเปลี่ยนตำแหน่งของคู่คำที่สับกันอีกครั้งหนึ่ง ก็จะได้คำที่มีลักษณะเป็นการสับเสียงแบบที่พบในภาษาไทยอย่างน่าประหลาด ดังตัวอย่าง

การสับเสียงแบบสับเสียงสระ หรือสับทั้งเสียงสระและตัวสะกดนี้จะปรากฏเป็นปกติในภาษาไทย โดยเฉพาะภาษาไทยในประเทศไทย ที่มีการปฏิบัติรับสืบทอดต่อกันมานานจนเป็นวัฒนธรรม เรียกการสับเสียงแบบนี้โดยเฉพาะว่า “การผวน” หรือ “การผวนคำ” และเรียกคำที่เกิดจากการผวนคำว่า “คำผวน”

อนึ่ง มีภาษาเฉพาะกลุ่มแบบหนึ่งของวัยรุ่นฝรั่งเศสที่พูดสับพยางค์กัน ตัวอย่างเช่น พูด Pas de problem (No problem) เป็น Pas de blompro³⁴ เป็นต้น ซึ่งเมื่อสับเสียงแล้วความหมายก็ยังคงเดิม การสับเสียงแบบนี้ในภาษาไทยก็มีปรากฏอยู่ทั่วไป ต่างแต่เมื่อสับเสียงแล้วความหมายจะเปลี่ยนไปเท่านั้น ดังเช่น ใจดี-ดีใจ แดกคอ-คอแดก ฯลฯ

เมื่อครั้งที่ “อาคม เฉ่งไธ” นักมวยสากลสมัครเล่นของไทยไปชกแข่งขันมวยสากลสมัครเล่นโอลิมปิกครั้งที่ 25 ที่นครบาร์เซโลนา ประเทศสเปน เมื่อพ.ศ. 2535 นั้น อาคม เฉ่งไธ สามารถชกชนะนักมวยต่างชาติ จนกระทั่งได้เข้ารอบ 4 คนสุดท้าย ได้รับเหรียญทองแดงกลับมา ทำให้ชื่อเสียงของ อาคม เฉ่งไธ โด่งดัง จนกระทั่งสื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ ได้เอานามสกุลของอาคมมาสับคำใช้เขียนเชิงล้อเลียน ว่าเป็น นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น ดังที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์บางฉบับว่า “อาคม เฉ่งไธ-อานันท์ ไถ่เฉ่ง” ดังนี้ ซึ่งดูเป็นความตั้งใจที่จะสับคำเพื่อความหมายที่ต้องการเสียดมากกว่า

จากตัวอย่างการสับเสียงแบบดังกล่าว จะเห็นได้ว่าในภาษาไทยไม่ได้ถือว่าเป็นคำผวน ดังนั้นจึงไม่น่าที่จะเรียกการสับเสียงในภาษาเฉพาะกลุ่มดังกล่าวของวัยรุ่นฝรั่งเศสว่าเป็นคำผวนด้วย

คำผวนเกิดขึ้นทั้งที่โดยไม่ตั้งใจและโดยตั้งใจ โดยเฉพาะที่เกิดโดยไม่ตั้งใจนั้น ดังกล่าวแล้วว่า เกิดจากความรีบ ๆ เร็ว ๆ ของการพูด จึงหากสังเกตก็จะพบตัวอย่างจากการใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวันได้ไม่ยากนัก ทั้งจากการพูดของคนทั่วไปและจากสื่อมวลชน

ประเภทวิทยุและโทรทัศน์ ดังเช่น จักรพันธ์ ยมจินดา อ่านข่าวกีฬา ทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 7 ถึงตอนหนึ่งว่า “...เปิดเกว... (หยุด—แล้วอ่านใหม่เป็น) ...เปิดเกมเร็ว...” 35 เป็นต้น

สมัย วิถีรุ่งโรจน์ เล่าประสบการณ์เกี่ยวกับคำผวนที่เกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจให้ฟังดังนี้³⁶

เรื่องที่ 1

ครั้งหนึ่งเดินทางไปเที่ยวประเทศมาเลเซียกัน ทั้งครอบครัว ขณะไปถึงปีนัง ลูกชายคนเล็กอายุประมาณ 3 ขวบ เห็นมัสยิดหลังใหญ่ ก็ร้องบอกแม่ด้วยความตื่นเต็นว่า

“แม่ มิสยัด” (มิด—สะ—ยัด)

เรื่องที่ 2

หลังจากนั้นประมาณ 1 ปี ลูกชายคนเดียวกัน ถูกมิดบาดนิ้วมือ ร้องบอกแม่เสียงลั่นบ้านว่า

“แม่ มาดบีด”

เรื่องที่ 3

อีก 3 ปีต่อมา ลูกชายคนเดียวกันอีกที่ถามแม่ว่า

“แม่ วาเลเท่าไหน...อ้อ ไม่ใช่ เวลาเท่าไหนแม่”

การสับเสียงแบบที่ 1

- (1) เกิดจากความไม่ตั้งใจ
- (2) สับเสียงพยัญชนะต้น (โดยสระ หรือ ตัวสะกดเป็นตัวอื่น)
- (3) สับเสียงแล้วมีทั้งที่ไม่มีความหมาย และมีความหมาย
- (4) ยังไม่ถึงกับเป็นวัฒนธรรม

จากตัวอย่างดังกล่าว ทำให้เห็นความไม่ตั้งใจในการเกิดของคำผวนได้เป็นอย่างดี ส่วนตัวอย่างคำผวนที่เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจนั้น จะพบทั่วไปในวัฒนธรรมการใช้ภาษาไทย โดยเฉพาะเพื่อความขบขัน ไหวพริบ ปฏิภาณและเพื่อเป็นรหัสลับ ดังตัวอย่างที่ นววรรณ พันธุเมธา ได้กล่าวไว้ใน “พินิจภาษา เล่ม 1” ว่า “ถ้าใครคนหนึ่งกล่าวถึงแขก ก็อาจจะมีผู้พูดต่อว่า แยกตามคอย ถ้าใครพูดถึงชนชาติดัตช์ ก็จะมีผู้พูดต่อว่า ดัทชเม็ก ถ้าใครพูดถึงอินเดียแดงก็อาจจะมีผู้เสริมว่าอินเดียแดงเผ่าชอกกี หรือถ้าใครกินอาหารฟิรสไม่ถูกปากแล้วถูกถามว่า อร่อยไหม คำตอบก็อาจจะเป็นว่าคงไม่แหลก”³⁷

จากตัวอย่างดังกล่าวทำให้เห็นว่าการผวนหรือคำผวนนั้น นอกจากจะเกิดทั้งที่โดยไม่ตั้งใจหรือตั้งใจแล้ว คำผวนในภาษาไทยยังมีทั้งที่ไม่มีความหมายและมีความหมายอีกด้วย

ดังนั้นจึงอาจสรุปความแตกต่างระหว่างการสับเสียงแบบที่ 1 กับการสับเสียงแบบที่ 2 ซึ่งเป็นคำผวนของไทย ให้เห็นได้ดังนี้

การสับเสียงแบบที่ 2 (คำผวน)

- (1) เกิดจากทั้งไม่ตั้งใจและตั้งใจ
- (2) สับเสียงสระ หรือสับทั้งเสียงสระและตัวสะกด (โดยพยัญชนะต้นเป็นตัวอื่น)
- (3) สับเสียงแล้วมีทั้งที่ไม่มีความหมาย และมีความหมาย
- (4) กล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรม

ประเภทคำผวน

การแบ่งประเภทคำผวนขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายในการแบ่งว่า จะแบ่งตามที่มีความหมายหรือไม่มีความหมาย หรือแบ่งตามลักษณะของความหมายว่าดีหรือไม่ดี ดังนี้

1. คำผวนมีหรือไม่มีมีความหมาย

เนื่องจากการผวนคำหรือเล่นคำผวนนั้น มักจะให้ความสำคัญที่ความหมาย เพราะความหมายในคำผวนนั้น นอกจากจะเป็นความหมายตรงแล้วยังมีความหมายนัยประหวัดอีกด้วย ดังนั้น หากเอาความหมายมาเป็นเงื่อนไขจัดประเภทคำผวนแล้ว ก็จะจัดคำผวนได้เป็น 3 ประเภท คือ³⁸

1.1 คำผวนมีความหมายตลอด เช่น สีแดง—แสงดี หมายตาย—หมายตา กล้วยไม้—โกสุม้วย สวาดคอย—สอยดาว ฯลฯ

1.2 คำผวนมีความหมายเฉพาะพยางค์ เช่น ปลาหมอ—ปลอหมา เมียเขา—เมาเขีย มดแดง—แมงคด หมอจำ—หมาจ้อ ฯลฯ

1.3 คำผวนไม่มีความหมาย เช่น กลางถนน—กลนถนน มรณัง—มัจฉนอ แผลมู—ปุ้แสม ปูทะเล—เปทะเล ฯลฯ

2. คำผวนตามลักษณะของความหมาย

โดยทั่วไปเมื่อมองหรือพูดถึงคำผวน ก็มักจะมองหรือพูดถึงเรื่องของความสุภาพ หรือไม่สุภาพเป็นสำคัญ ดังนั้น หากให้ความสำคัญของความสุภาพเป็นหลักในการจัดประเภทคำผวน ก็อาจจัดคำผวนได้เป็น 3 ประเภท คือ³⁹

2.1 คำผวนความหมายสุภาพ เช่น ดำเนิน—เดินนำ ร้องไห้—ไร้ห้อง มานี—มีนา ยายตา—ยาดาย ฯลฯ

2.2 คำผวนความหมายสองแง่สองมุม เช่น สีทอง—สองที ล้าคลอง—ลองคล้า ขับลอง—ของลับ ฯลฯ

2.3 คำผวนความหมายไม่สุภาพ เช่น ไหลล่า ข้อดี ผักบุ้ง ดากแดด แปรตัว เห็นควรด้วย เห็นหมี ฯลฯ

ประโยชน์ของคำผวน

คำผวนเป็นวัฒนธรรมการใช้ภาษาไทยอย่างหนึ่งที่มีประโยชน์หลายประการ ตามแต่จุดมุ่งหมายของการนำไปใช้ ดังนี้คือ

1. ทำให้เกิดคำใหม่เพิ่มขึ้นในภาษาไทย

การผวนเป็นการหลากหลายการใช้ภาษาไทย โดยเฉพาะการสร้างคำใหม่ กล่าวคือโดยวิธีการผวนทำให้ภาษาไทยมีคำใช้เพิ่มขึ้นอีกหลายคำ เช่น “เสือครว” ที่ใช้ในความหมายว่าลากกะเบือ จากคำผวนว่า “เสือ—กะ—บาก” หรือ “ยุ่น” ในความหมายว่าญี่ปุ่น จากคำผวนว่า “ยุ่น—ปี” เป็นต้น

2. ใช้เป็นกลทางภาษา

การใช้คำผวนเพื่อให้เกิดการขบคิด วิจารณ์ญาณ ปฏิภาณไหวพริบ เป็นที่นิยมกันมาก โดยเฉพาะการเล่นปริศนาคำทายคำผวน เช่น

ปริศนาคำทาย

— ไข่ไทรเหว้อ ผุดกัก ผาดกัก ผีชัก ยายหวอด (ผุดกัก—ผักกูด, ผาดกัก—ผักกาด, ผีชัก—ผักชี, ยายหวอด—ยอดหวาย)

พะหมี่

สีโด้ให้ลูก สีโด้ปลูกให้อาหาร สีโด้ให้พลังงาน
สีโด้เบาปานุ่นเอย

(สีมา, สามี, สีลา—สาลี, สีระแวง—แสงรวี,
สีล่า—สาลี)

นอกจากนั้นยังใช้คำผวนเป็นรหัสส่งความลับถึง
กันอีกด้วย เช่น

ภาษาช่อนรหัส

เลื้อยระจ้อไล่ป้อไล่หน่อ (เธอจะไปไหน)

สันจ้อระจ้อไล่ป้อเส้นคอเส้นล่อ (ฉันจะไป
เดินเล่น)

3. ใช้เสียงภาษาปกติที่ไม่สุภาพให้สุภาพขึ้น

ปกติบางคำให้ความรู้สึกไม่สุภาพ อาจใช้วิธี
การของคำผวนมาทำให้คำนั้นสุภาพขึ้น เช่น คำว่า
“ตากยา” แทนคำว่า “ตาอยาก” คำว่า “ไซ้ไก่” แทน
คำว่า “ซี่ไก่” ฯลฯ โดยเฉพาะความไม่สุภาพที่เนื่อง
ด้วยเรื่องทางเพศ เช่น ใช้คำภาษาอังกฤษว่า “See
bear” แทนคำแปลในภาษาไทย เป็นต้น และยิ่งกว่า
นั้นการผวนคำในลักษณะนี้ยังทำให้แทรกอารมณ์ขัน
อีกด้วยหากด้วย เช่น บาทูกา—บาทากู แอก็—อีแก่ ดัทข
แหมก—แดกชะมัด ฯลฯ

4. เอื้อต่อการคล้องจองคำ

การผวนคำทำให้เกิดคำคล้องจองขึ้น 2 คู่เสมอ
ตัวอย่างเช่น “ตัวมา—ตามัว” จะเห็นว่าในการผวนมี
คำคล้องจองเกิดขึ้น 2 คู่ คือ ตัว—มัว กับ มา—ตา
คำคล้องจองคู่ที่อยู่ชิดกันจะเอื้อต่อการคล้องจองที่
เรียกว่าสัมผัสในวรรคหรือสัมผัสในเป็นอย่างมาก จึง

มักมีนักกลอนบางคนที่ชอบแต่งกลอนให้มีสัมผัสภายใน
วรรคด้วยคำผวน เช่น

— ยาม “ไรราก—รากไม้” ใช้ต่างยา

เลื่อนจากจำเป็น “นายร้อยมีน้อยราช”⁴⁰
บางครั้งก็ผวนคำให้มาคล้องจองกับคำทั่วไป เช่น

— เกहन่วยคันวันนี่ “อารีคม”

กลั่นคารมลายมือ “ซื่อหนังสือ”⁴¹

ฯลฯ

5. ใช้สร้างอารมณ์ขันและความบันเทิงทางภาษา

คำผวนไม่ได้ให้อารมณ์ขันแต่เฉพาะเรื่องทาง
เพศเท่านั้น หากแต่ยังให้อารมณ์ขันและความบันเทิง
ทางภาษาโดยทั่วไปด้วย ดังเช่น อารมณ์ขันที่เกิดจาก
การคัดเสียง

— ปลีกมาอริคอย (เลียนเสียงแขก)

— เดอะ แมงคด อีส ออน เดอะ ชัวร์ราย
(เลียนเสียงอังกฤษ)

— มาคุดอง มุดคุดอง (เลียนเสียงฝรั่งเศส)

— เต้าแก่เอ็งไถ่ (เลียนเสียงจีน)

— สุคนิกธรรม (เลียนเสียงบาลี)

— เห็นบาวข้าว พรูหย่าว ในโบหญ้าง (เลียน
เสียงญวน)

การเลียนคำ

— ทัวร์ฮุก (เลียนคำรถ “ทัวร์”)

— แอก็ (เลียนคำ “แอร์โฮสเตส”)

การเพิ่มคำ

— แกคดอย (เพิ่ม “คดอย”) แกคตี (เพิ่ม “ตี”)

— โทคตอง (เพิ่ม “คตอง”)

— คิงลี (เพิ่ม “ลี”)

ในวัฒนธรรมการเล่นพื้นบ้าน โดยเฉพาะการเล่นพื้นบ้านภาคใต้ เช่น หนังตะลุง โนรา นิยมสร้างอารมณ์ขันด้วยคำผวนมาก

ข้อสังเกตบางประการในการผวนคำ

การผวนคำมีความเป็นศิลปะมากกว่าที่จะกำหนดเป็นกฎเกณฑ์เคร่งครัดตายตัว แต่อย่างไรก็ตาม ในการผวนคำก็ยังมีข้อที่น่าสังเกต ดังนี้คือ

1. การผวนคำ จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่ออยู่และไม่อยู่ในกรณีต่อไปนี้

1.1 ต้องมีคำ 2 พยางค์หรือ 2 คำ กล่าวคือการผวนคำเกิดจากการสับเสียงกันระหว่างคำ 2 คำ ทั้งนี้โดยมีพยัญชนะต้น (รวมทั้งวรรณยุกต์) เป็นตัวยืนเอาสระหรือทั้งสระและตัวสะกดเป็นตัวสับเปลี่ยน ดังนั้นคำพยางค์เดียวเพียงคำเดียวจึงไม่อาจทำให้เกิดการผวนได้

1.2 คำ 2 พยางค์หรือ 2 คำ ต้องไม่มีพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันจึงจะผวนกันได้ หากมีพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันจะผวนกันไม่ได้ เช่น กางเกง โพงพาง แสงสี ฯลฯ เพราะจะมีคำเพียงการสับคำกันโดยตรงเท่านั้น เว้นแต่ 2 คำนั้นจะมีสระต่างกันทั้งเสียงและความสั้น-ยาว (ที่มะ-รัสสะ) จึงจะผวนกันได้ เช่น ศีระะ-คาระชิ (สา-ลี) เป็นต้น

1.3 คำ 2 พยางค์หรือ 2 คำ ต้องไม่มีสระเสียงเดียวกัน หรือสระเสียงเดียวกันและตัวสะกดเสียงเดียวกันด้วย เพราะผวนกันไม่ได้ เช่น ราชา ลีตี ขมรม บางยาง ไชงโลง ฯลฯ

2. ปกติ การจับคู่ผวนจะพบมากที่สุดในกรณีต่อไปนี้

2.1 ผวนพยางค์ชิด คือผวน 2 คำติดกัน เช่น มาแดง-แมงดา มานี-มีนา เชียงราย-ชายเรียง คนที่ดำ-คนทำดี ฯลฯ

2.2 ผวนสลับ 1 คำ คือคำคู่ผวนที่มีคำคั่นกลาง 1 คำ หรือ 1 พยางค์ เช่น นกกระจอก-นอกระจก สีขาวแดง-แสงขาวดี ปูทะเล-เปทะเล ฯลฯ

2.3 ผวนสลับ 2 คำ คือ คำคู่ผวนที่มีคำคั่นกลาง 2 คำ หรือ 2 พยางค์ เช่น รถมอเตอร์ไซด์-โรมอเตอร์ซัด อัญมณี-อัญมณัฏ (อี-ยะ-มะ-นัน) ฯลฯ

อนึ่ง การผวนสลับมากกว่า 2 คำ หรือ 2 พยางค์ ก็มี แต่มักไม่ค่อยนิยม

3. การผวนร่วม

ปกติการผวนเกิดจากคำ 2 คำ หรือ 2 พยางค์สับเสียงกัน แต่ในกรณีที่คำคู่ผวนคำใดคำหนึ่งมีคำหรือพยางค์เสียงเดียวกันมาชิดหรือสลับกัน เมื่อผวนคำก็ต้องผวนคำคู่ชิด หรือคู่สลับกันนั้นด้วย เช่น อร่อยลิ้มชิมลอง-อร่อยลิ้องของลิ้ม วันนี้อายมีขายพลอย-วันนี้อายขายมอขายพลี สวยไม่สวยก็ช่าง-สาวไม่สาวก็ช่วย พ่อแม่แก่แล้ว-พ่อแม่แก่แล้ว ฯลฯ

แต่ก็อาจมีบางครั้งที่คำคู่ผวนอยู่ในกรณีดังกล่าวข้างต้น แต่ยังคงผวนแบบผวนสลับ 1 คำ เช่น วรรณกรรมคำผวน-วรรณกวนคำผ่า ฯลฯ เป็นต้น

4. พยางค์เด่นหรือคำเด่น

บางกลุ่มคำมี 3 พยางค์ แต่ไม่ผวนแบบผวนสลับ 1 คำ กลับข้ามพยางค์แรกไปผวนแบบผวนพยางค์

ชิด ทั้งนี้เป็นเพราะอิทธิพลของพยางค์เด่นหรือคำเด่น เช่น เห็นควรวัว แทนที่จะผวนคำ เห็นกับด้วย มักข้ามคำ เห็น ไปผวนคำ ควรวัวด้วย อย่างนี้เป็นต้น

พยางค์เด่นหรือคำเด่น มีทั้งพยางค์หรือคำเด่นหลัก กับพยางค์หรือคำเด่นรอง ดังต่อไปนี้

พยางค์หรือคำเด่นหลัก คือพยางค์หรือคำที่จะให้ความหมายหลักในคำผวนนั้น คำว่า “หลัก” ในคำผวน หมายถึงพยางค์หรือคำซึ่งเป็นตัวขึ้นเพื่อให้สระหรือทั้งสระและตัวสะกดจากคำอื่นมาสับเปลี่ยน ทำให้เกิดคำผวนขึ้น พยางค์หรือคำเด่นหลักที่เห็นได้ชัดมักเป็นพยางค์ หรือคำที่จะให้ความหมายไปในทางโณน เช่น คำว่า “ควรวัว” ควร—เป็นคำเด่นหลัก เพราะมีพยางค์หรือคำเด่น “ค” ซึ่งผวนเป็นคำโณนได้

พยางค์หรือคำเด่นหลักที่เห็นได้ชัดมักเป็นพยางค์หรือคำที่มีพยางค์หรือคำเด่นเป็นตัว ข ค ฌ ด ต ถ บ ย ห ทั้งนี้เพราะพยางค์หรือคำเหล่านี้มีโอกาสที่จะผวนเป็นคำโณนได้เด่นชัด

พยางค์หรือคำเด่นรอง คือพยางค์หรือคำที่มีสระ หรือทั้งสระและตัวสะกดไปสับเปลี่ยนกับคำเด่นหลักเพื่อให้เกิดการผวนได้ พยางค์หรือคำเด่นรองที่เห็นได้ชัดมักมีสระ หรือทั้งสระและตัวสะกดที่จะให้ผวนไปในทางโณนได้ ได้แก่สระ อี ออ อำ ไอ โอ หรือ เอะ—ด แอ—ด ออ—ก ออ—ย อัว—ย เป็นต้น

ทุกพยางค์หรือทุกคำอาจเป็นพยางค์หรือคำเด่นหลัก—เด่นรองได้เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายที่จะผวน ดังนั้นตามหลักการใช้คำสุภาพในภาษาไทย จึงให้งดเว้นการใช้คำบางคำที่สื่อว่ามีพยางค์หรือคำเด่นหลัก—เด่นรองอยู่ร่วมกัน โดยเฉพาะที่อยู่ใกล้ชิดกันพอที่จะผวนกันถึง เช่น ผักบุ้ง เห็นควรวัว เห็นดีด้วย วลว เป็นต้น ทั้งนี้เพราะล้อแหลมต่อกรที่จะผวนเป็นคำโณน เพื่อที่จะได้หลีกเลี่ยงคำผวนที่สื่อในทางที่ไม่สุภาพนั่นเอง

5. กรณีที่กลุ่มคำมากกว่า 4 คำ หรือ 4 พยางค์ขึ้นไป กรณีดังกล่าวอาจแยกผวนเป็น 2 กลุ่ม หรือมากกว่า 2 กลุ่มก็ได้ ดังตัวอย่างเช่น

คำเดิม	ผวนกลุ่มเดียว	ผวน 2 กลุ่ม
นกเขาบินไป	นกไข่บินเปา	เนาข/ไบบิน
ปลาหมึกอร่อยดี	ปลาหม้ออร่อยดิก	ปลีกมา/อริคอย
เห็นบัวขาวพราวอยู่ในบึงใหญ่	เห็นบัวไขไพรอยู่ในบึงหญาว	หาวบัวเขิน/พรูหญาว/โนบใหญ่

วลว

6. คำผวน 3 ชั้น

การผวนบางครั้งอาจผวนได้ถึง 3 ชั้น ซึ่งจะมีได้ในกรณีกลุ่มคำ 3 คำขึ้นไปสลับคู่ผวนกับ 2 ครั้ง เช่น

หนูเปิดลาย—นายเปิดลุณ—นายบุญเลิศ
กาเปิดเหม็น—กาเป็นเหม็ด—เกิดเป็นหมา
สวนพะลือดับ—สัพพะลือด้วน—สัพพะล้วนคอ

ฯลฯ

7. การผวนคำภาษาอื่น

การผวนคำภาษาอื่นไม่ได้หมายความว่า มีการผวนในภาษาอื่น แต่หมายความว่าคำในภาษาอื่นสามารถนำมาผวนได้เท่าที่ต้องการ เมื่อผวนแล้วจะเกิดความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งที่โดดเด่นมักมีความหมายไปในทางโลน ล่อแหลมต่อการสะกดความรู้สึกในทางลบ แต่ก็ไม่น้อยที่มีความหมายในทางบวกคือทางดี สละสลวย การผวนคำภาษาอื่นทำได้กับทุกภาษา ขึ้นอยู่กับผู้ผวนจะรู้ภาษานั้น ๆ มากน้อยเพียงใด กรณีนี้พบมากกับภาษาอังกฤษ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเป็นภาษาต่างประเทศที่คนไทยส่วนใหญ่รู้มากที่สุดก็ได้ การเอาคำภาษาอื่นมาผวนมีหลายลักษณะ ดังนี้

7.1 การผวนคำภาษาอื่นที่ต้องแปลคำนั้นเป็นภาษาไทยก่อน ทั้งนี้เพื่อให้ได้ความหมายของคำผวน แต่เมื่อใช้จะใช้คำในภาษาที่แปลมานั้น เช่น

ภาษาอังกฤษ	ภาษาไทย	ผวน
sell ass	ขายลา	ขายลา
it is	มันคือ	มีอคัน
	ฯลฯ	

7.2 การผวนคำภาษาอื่นเป็นคำไทยโดยตรง ทำให้ได้ความหมายทันที เช่น How money, Your hat

7.3 การผวนคำภาษาอื่นผสมคำไทย คือในคำที่เอามาผวนหรือคำที่ผวนแล้ว จะมีทั้งคำภาษาอื่นและคำไทยปนกัน เช่น my dear — เมีย die เป็นต้น

ในระหมัดภาพ นอกจากต้องทายปริศนาจากภาพโดยตรงแล้ว บางครั้งยังต้องตีความหมายจากภาพเป็นคำผวนด้วย เช่น ระหมัด “ภาพแมว—ภาพปืน”⁴² หากอ่านปริศนาว่า “แมว—ปืน” (ไทย—ไทย) ก็ไม่อาจทายปริศนาได้ แต่หากอ่านปริศนาเป็น “แมว—gun” (ไทย—อังกฤษ) ก็จะทายปริศนาได้ทันที คือ “แมว—gun (กัน)” = มันแกว ดังนั้นเป็นต้น

7.4 การผวนคำภาษาอื่นเป็นภาษาอื่น ซึ่งทำให้ได้ความหมายในอีกความหมายหนึ่งเป็นภาษาอื่น เช่น

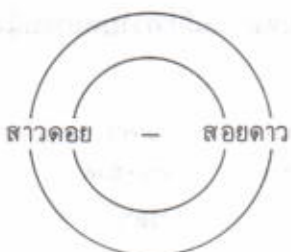
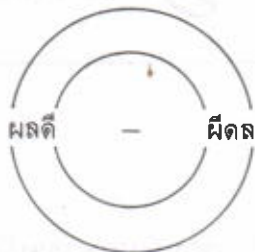
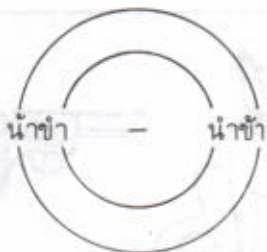
diamond — don't mind

mobile — my bow

ฯลฯ

8. การผวนกับการเชื่อมต่อเสียงคล้องจอง

การผวนจะเชื่อมต่อเสียงคล้องจองหรือสัมผัสเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพราะการผวนเกิดจากย้ายเสียงสระ หรือทั้งย้ายเสียงสระและพยัญชนะให้สับตำแหน่งกันระหว่างคำสองคำหรือสองพยางค์ เมื่อพยัญชนะต้นตัวเดิมได้สระ หรือทั้งสระและตัวสะกดใหม่ ก็จะได้คำใหม่เกิดขึ้น ทั้งยังสับมาอยู่ใกล้ชิดกันด้วย จึงยิ่งทำให้เชื่อมต่อการคล้องจองเสียงหรือที่เรียกว่าสัมผัส ดังตัวอย่างเช่น

จากตัวอย่างดังกล่าว ทำให้การผวนคำเชื่อมต่อการแต่งบทร้อยกรองไทยเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกลอนดังตัวอย่าง

แทน “กล้วยไม้—ไถล้วยไม้” ช่วยให้

กลับ “น้ำป่า—น้ำข้า” ไปหาหอย

เป็น “ผลดี—ผิดล” พันบ่อพลอย

พบ “สาวดอย—สอยดาว” หนาวอารมณ์

วลา

สรุป

คำผวนในภาษาไทยไม่เพียงแต่เป็นรูปแบบหนึ่งของการใช้ภาษาไทย หากแต่เป็นศิลปภาษาที่ฝึกฝนทำงานเขียนขึ้นนี้จึงเป็นแต่เพียงบทเริ่มต้นขึ้นเล็ก ๆ ขึ้นหนึ่งเท่านั้น

“การศึกษาเรื่องคำผวนยังเป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาอีกต่อไป”

เชิงอรรถ

- ¹ นววรรณ พันธุเมธา “คำผวน” ใน พินิจภาษา หน้า 160
- ² พระยาอนุนามราชชน นฤกตนิสาตร์ เล่ม 2 หน้า 183
- ³ กาญจนา นาคสกุล ภาษาไทยกับความเป็นไทย หน้า 4 (เอกสารอัดสำเนา)
- ⁴ วิไลวรรณ เอี้ยวเจริญ “คำผวน” ใน สารคดีน่ารู้ หน้า 49
- ⁵ โสมทัต เทเวศร์ เกร็ดภาษาหนังสือไทย หน้า 20
- ⁶ พระยาอนุนามราชชน น.ค.
- ⁷ มณี พยอมยงค์ ผู้ให้สัมภาษณ์ สนิท บุญฤทธิ์ ผู้สัมภาษณ์ ณ คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 13 ธันวาคม 2533
- ⁸ ประจักษ์ ประภาพิตยาร “คำผวน” ชาวกรุง 17 (12) : กันยายน 2511
- ⁹ ด.
- ¹⁰ ด.
- ¹¹ ด.
- ¹² โสมทัต เทเวศร์ น.ค.
- ¹³ ด.
- ¹⁴ ขุนพรหมโลก (นามแฝง) สรรพสิทธิ์ หน้าคำนำ
- ¹⁵ โสมทัต เทเวศร์ น.ค.
- ¹⁶ สมคฤห์ ท่าเนา และคณะ โจ๊กปริศนา พิมพ์ครั้งที่ 2 หน้า 16–18
- ¹⁷ ข้าราชการจวบพิเศษ “ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลเซ่งซง” ทำเนียบประวัติ บริษัท ห้าง ร้าน ที่ได้รับพระราชทาน
ครุฑตราตั้ง หน้า 32
- ¹⁸ ประชา ประดิษฐ์บาททุกา ผู้ให้สัมภาษณ์ สนิท บุญฤทธิ์ ผู้สัมภาษณ์ ณ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลเซ่งซง 157–159
ถนนเจริญกรุง กรุงเทพมหานคร 17 เมษายน 2534
- ¹⁹ พระยาอุปทิศศิลปสาร หลักภาษาไทย หน้า 184
- ²⁰ สนิท บุญฤทธิ์ “คำผวนในปริศนาคำทายภาคใต้” สหวิทยาลัษยทักษิณ 4 (2) : พฤศจิกายน 2532–เมษายน 2533 หน้า
184
- ²¹ นนเบ็ดลายุ (นามแฝง) ภาษาศิลป์ หน้าคำนำ
- ²² วิจิตร ศรีสุวิชานนท์ ผู้ให้สัมภาษณ์ สนิท บุญฤทธิ์ ผู้สัมภาษณ์ ณ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดยะลา วิทยาลัยครูยะลา
12 กรกฎาคม 2534
- ²³ ด.
- ²⁴ สนิท บุญฤทธิ์ ราชศัพท์ หน้า 105–109
- ²⁵ ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนประจำภาคใต้ จังหวัดสงขลา การใช้ภาษาไทยถิ่นใต้ (แถบเสียงคาเส็ด) 2536
- ²⁶ นงนุช กุลบุญ ผู้ให้สัมภาษณ์ สนิท บุญฤทธิ์ ผู้สัมภาษณ์ ณ ภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูสงขลา 25 กันยายน 2536
- ²⁷ Graham Morgan ผู้ให้สัมภาษณ์ สนิท บุญฤทธิ์ ผู้สัมภาษณ์ ณ ภาควิชาภาษาต่างประเทศ วิทยาลัยครูสงขลา 2 ธันวาคม
2534
- ²⁸ A S Hornby, E V Gatenby, and H Wakefield The Advanced Learner's Dictionary of Current English P 972
- ²⁹ บ๊อบ บุญทด (นามแฝง) “ฟอโฟฟุดฟิด ภาษาอังกฤษอเมริกัน” เดลินิวส์ 9 ตุลาคม 2534 หน้า 6
- ³⁰ บ๊อบ บุญทด (นามแฝง) “ฟอโฟฟุดฟิด ภาษาอังกฤษอเมริกัน” เดลินิวส์ 8 ตุลาคม 2534 หน้า 6

- 31 บ็อบ บุญทด (นามแฝง) น.ค.
- 32 บ็อบ บุญทด (นามแฝง) น.ค.
- 33 บ็อบ บุญทด (นามแฝง) น.ค.
- 34 “วัยรุ่นฝรั่งเศสก็มีภาษาเฉพาะกลุ่ม” สตาร์ 44 (44): มกราคม 2535 หน้า 24
- 35 จักรพันธ์ ยมจินดา “ข่าวกีฬา” สถานีโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 7 24 ธันวาคม 2533
- 36 สมัย วิธีรุ่งโรจน์ ผู้ให้สัมภาษณ์ สนิท บุญฤทธิ์ ผู้สัมภาษณ์ ณ ภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูสงขลา 7 พฤศจิกายน 2536
- 37 นววรรณ พันธุเมธา ถ.ค. หน้า 161
- 38 สนิท บุญฤทธิ์ ถ.ค. หน้า 106
- 39 สนิท บุญฤทธิ์ ค.
- 40 ปอลอด ชูสาย ภาษาไทยคำผวน หน้า 9
- 41 นายบองหลา (นามแฝง) “เกาหน่วยคัน” ชาวตะลุง 9 : มิถุนายน 2533 หน้า 7
- 42 สมดุลย์ ทำเนาว์ และคณะ ถ.ค. หน้า 161